

Sumaq rimaykuna

Hermosas rimas

Quechua del Este de Apurímac

Clavel t'ikachallay

Clavel t'ikachallay, sonqoytan suwaruwanki,
Ñawiytan wayruru sonqochaykiwan kicharirunki.
Sonqoytapas puñusqanmanta hatarirachinki.

Clavel t'ikachallay, saqeykuwaya unuchayki hich'aykunayta.
Saqeykuwaya, lap'ichaykikunata sumaqta q'omeryachinayta.
Saqeykuwaytaqya, llantuchaykitapas churaykunayta.

Allin werta cuidaq hinan soyqochaykita cuidasaq.
Allin wasi ruwaq hinan kawsayninchista qespichisaq.
Allin yachaysapa machucha hinan rimapayasayki.

Clavel t'ikachallay, huchaymi simichayki llamiykusqay,
huchaymi k'aspichaykita raphray pachaymay churaykusqay,
ichaqa manan ishkayasaqchu qan pas munakuwaqtikiqa.

Sumaq Rimaykuna

Hermosas Rimas

Calip Eliceo Sierra Peña

Quechua del Este de Apurímac

Borrador
Noviembre 2010
Pucallpa, Perú

Trabajo realizado en la Universidad Nacional Intercultural de la Amazonia (UNIA), en el curso de “Diplomado de Especialización en Lingüística Aplicada a la Educación Intercultural Bilingüe” en convenio con SIL International.

Título de la obra: Sumaq Rimaykuna

Autor © 2010, Calip Eliceo Sierra Peña

Derechos reservados conforme a la ley.

Esta obra puede reproducirse para fines no lucrativos.

Asesoramiento del equipo de producción de literaturas en lenguas indígenas.

Ilustraciones por: Calip Eliceo Sierra Peña

Idioma: Quechua de Este de Apurímac

Wawallay

Wawallay, anchapas rumi sonqon kasqanki.
Chaymi mana kasukuynikiwan soyqoyta nanachinki.
Hayk'akamañan waqasparaq rimapayashayki,
Manataqmi wawallay uyariykuwayta munankichu.

Wawallay, rumi hinaraq sonqochaykitaya kichaykullaway
Sonqochaykita kichaykuwaqtiki sonqochaykipi taiyakunaypaq
Ninrichallaykitaya asnucha hina kichariykullaway,
Saynapi allin sumaq yachayniyoq kawsakunaykipaq.

Wawallay, rimapayasqaykunataya uyariykullaway,
saynapi allin qaqa sayaq hina kanaykipaq.
Wawallay, soyqoykipiya kay allin yachachikuyniykunata,
Waqaychay, michero hina k'ancharinaykipaq.

Taytallay

Taytallay, hunp'iynikipin rikuni llakikuynikita.

K'irisqa makiykipin rikuni waqaynikita.

Chakikiq k'illanpin yachani hayk'an purisqaykita.

Killapas manaraq haykushaqtin llakisqallaña hatarisqaykita.

Taytallay, punchuykiwanmi churaykuwanki,

para wayrapas anchallataña phukumuqtinmi,

umaymanpas, pichinku thapawan churaykuwanki.

Laq'apakunaymantapas waqaychawanki.

Taytallay, sumaq sach'achatan hinaq cuidawanki.

Ñanniypi chinkakusahqtiypas, mishk'i t'antawanmi,

Almallaytapas sumaqtapunin kallpanchaykuwanki.

Ñawiymanpas sumaq k'anchaytan qoykuwanki.

Mashkaspá.

Q'asan q'asanmi, waqaspa purni,

ishu qatakunapin llakisqa purikuni.

Khuyaqnillayqa maylawmantaraq hamunqa,
uraymantachu icha wichaymantachu rikhuriramunqa.

Wayq'okunata qawarispaymi yuyarini,
sapallay purishaspay anka hina phawarisqayta.

Rit'i orqota qawarispaypas yuyarini,
Mana punchuyoq rishaqtiy, churayuwaspanta.

¿Maypitaq kashan khuyaqnillayqa?

¿Qonqarukullawanchu imaynataqri?

¿Imaynataraq khuyaqllaytaqa, rikurullayman?

¿Imanispataq paytari, rimarirullayman?

Pichinkukunata rikuspaymi yuyarini,
ch'inñeq wayq'opi purishaqtiy rimariwasqanta.

Mayukunata qawarispaypaytaq yuyarini
ruphay umayman chayamoqtin, apichaykuwasqanta.

Khuyaqnillayqa noqawan kushkataq kashan.

Soyqoy ukhupi tiyakuspataq rimapayawashan.

Khuyaqnillayqa makiymantataq pusakuwashan.

Marq'ayninpitaq wawachata hina apakachakuwashan.

Sapa p'unchawtaq kusichiwashan, rimapayawashan,
ñawiypa tukuy sumaq rikusqankuna ukhunta.

Khuyaqniyqa makinpin hap'ikuwashan.
manan noqamanta kharupichu khuyaqnuyqa kashan.

Qore uya sipascha

Qori uyachayuq munay sipascha,
yana ñawi suma sumaq urpicha.

¿Munakuwankichu? ¿Icha manachu?

Mana imapaqqas allin kasqayta rikuspaykichu
¿Mana munakuwankichu? Sayna kaqtinqa
amayá qawapayawaychu kay unphu unphutaqa.

Ch'aska ñawi payacha saynata qawapayawanki chayqa,
ñawichaykinchá mancharikuymanta urmarunman.

Q'ori uyachaykicha t'ika hina ch'akirapunman.

Mana munakuwaspaykiqa ama qawapayawaychu,
sumaq yanay yana ch'ukchachaykichá sayarirunman.

Mamitay

Munakusqay mamitay
qan hinaqa manan pipas kanchu.
Ñawiykiqa ch'aska hinarraqmi,
sapa p'unchaw k'anchawan.

Munakusqay mamitay,
makiyki hinaqa manan pipapas kanchu.
Makiykiqa q'oñi uno hinarraqmi,
sonqoytapas q'oñichiwán.

Munakusqay mamitay,
simiykiqa mishk'i azúcar hinarraqmi.
Sapa p'unchaw yachachiwan,
ch'aska hina k'ancharinaypaq.

Munakusqay mamitay,
sisi himaraqmi sapa p'unchaw,
llank'anki, mana hayk'aqqas pisipaq,
¡Ay! Munakusqay mitay.

Munakusqay mamitay,
chay rayku tukuy sonqoywan,
anchatapunin munakuyki.
Mishk'i sonqo mamitay

Ñawiykiwan

Mamitay, ñawiykiwan, qawaspaymi purini.

Yachaynikiwan, churakuspaymi kawsani.

Ninriykiwan churakuspaymi uyarini.

Soyqoykiwantaqmi runamasiytapas qawarini.

Mamitay, sapa t'ikata qawarispaymi yuyarini,

qanqa anchapas munakuwasqaykita.

Qoyllorkunapa sumaq k'anchayninta qawarispaymi,

yuyarini yachaynikiwan p'achawasqaykita.

Mamitay, Qanmi kawsayniytapas inti hinaraq k'anchanki.

Q'oñi millma hinaraqmi marq'ayniyki k'uñichiwanki.

Malqo pichinkuchaman hinaraqmi makiykiwan mikhuchiwanki.

Mama urpi hinaraqmi mana allinmantapas waqaychawanki.

Mamitay sonqoypin apayki, may risqayman.

Achikhay ch'aska hinataqmi yuyayniypipas kashanki.

Apakapusqaykin maymanpas risqayman.

Saynapi huk sonqolla, huk yuyaylla kawsakunachispaq.

Mamitay, kawsayniykin kawsayniy.

Kawsayniymi kawsayniki.

Yachayniykin yachayniy.

Yachayniymi yachayniki.

Urpichay

Urpichay, capulí ñawicha,

Sumaq t'ikakunawan p'achakuq.

Chiri intillawan q'oñikuq.

Urpichay, wayruru sonqocha.

Urpichay aqchi sonqocha

Sisicha hina t'ipi cinturacha.

Hak'aqullo hina t'ipi kunkacha.

!Hay urpichay sonqo suwachai

Urpichay k'inti uyacha,

pichinku chakicha.

Millma chukchacha.

!Hay urpichay ñawi suwacha!

Wawqellay

¡Hay wawqellay! Qanqa inti hinan karanki.

Qaqa hinan allinta sayaranki.

¿Hayk'aqtaq qanqa chinkarirullaranki?

¡Hay wawqellay! Rurusapa sach'an karanki.

Ripusqaykimanta pachan sah'akunapas ch'akirapun.

T'ikakunapas lliwmi waqasqanpi ñaq'erapun.

¡Hay wawqellay! Hayk'aqmi kutinmullanki,

Yuraq k'ancharishaq sumaq potruyki,

hinan qanqa k'ipikachawaranki.

¡Hay wawqellay! Wasaykiqa llanp'u millma hinan karan.

Makiykipas rumi hinan chuchuy chuchun karan,

allinta imatapas ruwanaykipaq.

¡Hay wawqellay! Q'eshqento hinaraqmi waqani.

Uñan qechusqa pichinku hinaraqmi qaparini.

Mayu hinaraqmi weq'eypas sut'urin.

¡Hay wawqellay! Pichinku hinama phawaripuranki.

Kunanqa hanaq pachapiñan kusikushanki.

Noqapas hamushaniñan k'nti hina qan kasqaykiman.

Mamallay

Mamay hayk'atan wiq'eykita sut'uchiranki mana kasukustiy.

Hayk'atan sonqoykita nanachirayki mana uyariyta munaspay.

Anchata waqaspaykin qaqaman hina rimapayawaranki.

Manataqmi uyariraykichu, rumi hina upatukuspay.

Mamay, hayk'atan sonqoykita nanachirani mana kasukuspay.

Hayk'atan ñawiykitapas nanachiranki, noqarayku waqaqtiki.

Noqataqmi, chaywan, wañuriraniraraq anchallataña asikuspay.

Manataqmi qanqa munakuwaytaqa saqerankichu.

Mamay, sapa p'unchawtaqmi qanqa Diosmanta mañapuwaranki,

Puriyniypi mana ima, mana allinpas pasawananta munaspayki.

Noqataqmi chaywanpas ancha rumi sonqoman tukupuspay,

chinkakurani mana allin ruwaykunaman apachikuspay.

Mamay, panpachaykuway tukuy kaykuna ruwasqaykunamanta.

Hayk'atan sonqoy nanawan, rumiwan p'anasqa hinaraq.

Manan waqaytapas tukunichu, mayo hinaraqmi puririsahan,

Kunanmi yachani ichaqa hayk'an munakuwasqaykita.